

MODERN DÖNEM KUR'ÂN YORUMUNDA DİLBİLİMSEL VE SEMANTİK YÖNELİŞ

Hasan YILMAZ (*)

Öz

Modern dönemde dil, tarih ve metod konusunda geliştirilerek Kur'ân'a uygulanmaya çalışılan bazı bilimler, Kur'ân tefsiri ve yorumu alanında çalışanların dikkatini çekmiştir. Bu disiplinler de tefsirin kendi metodu çerçevesinde kullanılabileceği bilimler arasında görülmüş ve bugün Kur'ân'ın tefsir edilmesinde bunlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede farklı bazı metotlarla çalışan bilimler, Müslümanlar tarafından Kur'ân'ı açıklamada kullanılmışlardır. Bunlar Kur'ân'ın açıklanmasında gerekli görülen dil, anlam ve tarih alanlarını konu alan bilimlerdir. İşte dilbilimsel ve semantik yöneliş, bu bilim ve metotlardandır. Bu makalede modern dönem Kur'ân yorumunda dilbilimsel ve semantik yöneliş konusu, çeşitli yönleriyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Yorum, Tefsir Yönelişleri, Dilbilimsel Yöneliş, Semantik Yöneliş.

The Linguistics and Semantics Trends in The Modern Period Qur'an's Commentary

Abstract

In the modern period, some sciences which are tried to be applied to The Qur'an through improving in respect of language, history and method drew attention of whom are studying on The Qur'an's interpretation and commentary. These disciplines are also handled as sciences that interpretation can use in itself method and today they have been tried to be used in the process of The Qur'an's commentary.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, e-mail: hasyil70@atauni.edu.tr.

With in this framework, sciences which are being studied with some different methods have been used for The Qur'an's explanation by Muslims scholars. These are the sciences considered as necessary for The Qur'an's interpretation and explanation with in the context of language, meaning and history fields. There linguistics and semantics trends are some of these sciences and methods. In this article, this focus issue of linguistics and semantics trends in the modern period Qur'an's commentary will be examined in several aspects.

Key Words: The Qur'an, Commentary, Interpretation Trends, Linguistics Trend, Semantics Trend.

Giriş

Her tefsir yazarının ve yazıldığı asrın bir aynası olup, müfessirin bilgi seviyesi ve düşünce dünyasını gösterdiği o devirdeki tartışmaları, kültürel hareketleri yansıtır. Tarihsel süreçte Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasıyla ilgili birçok tefsir yönelişi ortaya çıkmıştır. Muhatapların ihtiyaçlarına ve müfessirlerin ilgi alanlarına, mesleki kimliklerine, algıda seçiciliklerine, yaşadıkları dönemlere, sosyo-kültürel ve sosyo-politik çevrelere göre ortaya çıkan bu yönelişlerin en önemlileri filolojik, dilbilimsel, fikhî, kalamî, mezhebî, işarî, felsefî, bilimsel ve sosyolojik tefsir yönelişleridir. Tefsir yönelişleri içinde yer alan dilbilimsel ve semantik yöneliş, Kur'ân cümlesi ve ilgili ayetin nüzul döneminde kastettiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bir bakıma kök manayı bulma ve keşfetme ameliyesidir. Bu sebeple tefsir, öncelikle dilbilimin çerçevesine konulabilecek yöntem ve bilgileri kullanır. Bir ayetin zahîrî anlamına, ayette kullanılan kelimelerin anlamlarını bilmek ve ayetin cümle yapısını 'sarf – nahiv - belâgat' gibi klâsik dil bilimlerinin kuralları çerçevesinde doğru çözümlenmekle ulaşıyoruz.

Tefsir ilmi Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerine, doğru ve sahih açıklamalar getirmeyi hedeflemektedir. 'Tefsir Tarihi' sürecinde geliştirilerek Kur'ân'a uygulanan klâsik tefsir metotları, Kur'ân ve Dinin anlaşılması konusunda Müslümanların tarihî süreçte geliştirdikleri zengin birikimi yansıtarak, İslâm'ın tarihî tecrübesinin bir kesitini teşkil etmesi yönüyle önemlidir. Bu tarihî tecrübenin özellikle dinî metinlerin anlaşılıp yorumlanması bakımından büyük bir önem kazanan '*kavram tahlili, dilbilim (lengüistik), semantik (anlambilim), semantik analiz metodu, etimoloji (kökbilim), göstergebilim (semiyotik) ve hermenötik (yorumbilim)*' gibi modern bilimlerin verilerinden de istifade ederek geliştirilmesi¹ gerekir.

1 Sadık Kılıç, "En İdeal Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", *İslâm'da Sembolik Dil* içinde, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 32-33, 47.

Kur’ân-ı Kerim Arapça nazil olduğu için, tabii olarak da verilmek istenen bilgiler, ilahî mesajlar Arapça kelimelerle ve bu kelimelerin mükemmel organizasyonunu, mucize kombinezyonunu (nazım) ifade eden bir üslûpla sunulmuştur. Bu sebeple Kur’ân’da yer alan lafızlar, sunulmak istenen bilgiyi en iyi şekilde ifade edebilecek; hedefi kitlelere ulaştırabilecek bir biçimde özenle seçilmiş ve kelimelerin nazmında harikulâde, eşsiz bir dil mantığı kullanılmıştır. İşte bu sebeple erken dönem Kur’ân yorumundan itibaren modern dönemde de, Kur’ân’a filolojik yönelişlerin daha yoğunluk kazandığını ifade etmek mümkündür. Diğer bir deyişle, Kur’ân’ın anlaşılması ve yorumlanmasında çeşitli yönelişlerle birlikte, filolojik yorum veya dilbilimsel tefsir çalışmalarının da önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır, denilebilir. Kur’ân’ı daha iyi anlamak ve lafızlarının anlam alanlarını doğru tespit edebilmek için filolojik çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur². Çünkü tefsir tarihinde ilimler ve yorumlar açısından Kur’ân’a birçok yöneliş³ mevcuttur. Bunlar tefsirin ilk nüvelerini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda tarihî süreçte, Kur’ân’a filolojik veya lügavî, dilbilimsel yönelişlerin yoğunluk kazandığı konulardan biri de, Kur’ân dili ve lafızıyla ilgili Kur’ân İlmi “Garîbu’l-Kur’ân”dır. Yani “Garîbu’l-Kur’ân Tefsiri”dir. Kur’ân’ın anlaşılması ve tefsir edilmesinde yardımcı olan, Kur’ân’la ilgili ilimler incelendiğinde bunların genelde Kur’ân’ın dil yapısı ve nüzul ortamıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Kur’ân İlimlerini lafız, anlam ve tarih içerikli ilimler⁴ olarak tasnif etmek mümkündür. Bunlardan lafız ve anlam içerikli ilimler Kur’ân’ın nazil olduğu dil, apaçık bir Arapça ile ilgili ilimlerdir.

Kur’ân tefsirinde önemli ve olmazsa olmaz tarih içerikli ilimler ise, Kur’ân’ın nüzul vasatı, indiği sosyo-kültürel ve tarihî ortamıyla alakalı ilimlerdir. Tefsir Tarihinde Kur’ân üzerinde, “Garîbu’l-Kur’ân” tefsiri adıyla yapılan filolojik çalışmalar ve tefsir külliyatından ayrı bir de “Mecâzu’l-Kur’ân”, “Me’âni’l-Kur’ân”, “Müşkilü’l-Kur’ân”, “İ’râbu’l-Kur’ân” ve “Vücûh ve Nezâir” gibi çalışmalar yapılmış, ilk lügavî tefsirler telif edilmiştir⁵. Bunlar doğrudan lügavî, filolojik yorum ve yönelişlere girmese de dolayısıyla girmektedir.

Kavramlar dış dünyaya ait nesnelere zihindeki tasavvurları olup, içeriği çeşitli anlam katmanlarına sahip bir kozayı çağrıştırmaktadır. Bu sebeple Kur’ân’ın kâinat tasavvurunu doğru anlamak için, mana kozalarını ve Kur’ânî siyakta ka-

2 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 1996, I, 249 vd., 257 vd..

3 Celal Kırcı, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’an’a Yönelişler*, Tuğrâ Neşr., İstanbul 1993, s. 59 vd..

4 Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İFAV. Yay., İstanbul 2015, s. 129-133, 153 vd., 210 vd..

5 Cerrahoğlu, I, 251-257; Hâlid Abdurrahman el-Akk, *Usûlu’l-Tefsîr ve Kavâiduh*, Dâru’n-Nefâis, Beyrut 2007, s. 135-141, 153-162.

zandığı anlam alanlarını sahih olarak belirlemek gerekir. Kur'ân'da kullanılan kelime hazinesi geçtiği ayetlerde, temel sözlük anlamlarından farklı yan anlamlara da delalet etmektedir. Bazı kavramlar Kur'ân'ın düşünce sistemi içinde esas sözlük anlamlarından daha kuvvetli, izafî mana ve yepyeni bir içerik kazanmaktadır. Bunun yanında ilgili ayetin tam olarak sahih bir biçimde ne demek istediğini, kastettiği manayı ortaya koyabilmek için başka klâsik ve çağdaş bilimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için naklî ve aklî ilimlerin yardımı gereklidir.

Tefsir disiplini, Kur'ân'ın cümle ve ayetlerini açıklarken bazı ilimlerden yararlanmaktadır. Bu ilimler, büyük oranda nakil kaynaklı ve dilbilim çerçevesinde toplanabilecek türden ilimlerdir. Bunlardan dil bilimleri, tefsirde dilbilimsel ve semantik yöneliş başta Kur'ân olmak üzere dinî kaynakları doğru anlama, dil kaynaklı anlama meselelerinin asgariye indirilmesi amacıyla yönelik geliştirilmiştir. Dilbilimsel veya lügavî tefsirde, Kur'ân lafızlarının anlam alanları öncelikle dil, dilbilimsel ve semantik yöneliş açısından tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur'ân'ın yanı sıra dinî metinleri anlamak için bu bilimlere ihtiyaç vardı. Çünkü en başta Kur'ân-ı Kerim ve dinî metinlerin dili Arapça idi; dolayısıyla Arapça'nın bütün inceliklerini bilmek gerekiyordu.

I. Dilbilimsel ve Semantik Yönelişe Dair

Modern dönemde dil, tarih ve metod konusunda geliştirilerek Kur'ân'a uygulanmaya çalışılan bazı bilimler, Kur'ân tefsiri ve yorumu alanında çalışanların dikkatini çekmiştir. Bu disiplinler de tefsirin kendi metodu çerçevesinde kullanılabileceği bilimler arasında görülmüş ve bugün Kur'ân'ın tefsir edilmesinde bunlardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde bazı bilimler daha yeni ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Bu bilimler esasen Batıda, batı kültürünün ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmiş bilimlerdir. Ancak farklı bazı metotlarla çalışan bu bilimler, Müslümanlar tarafından Kur'ân'ı açıklamada kullanılmışlardır. Bunlar Kur'ân'ın açıklanmasında gerekli görülen dil, anlam ve tarih alanlarını konu alan bilimlerdir. İşte dilbilimsel ve semantik yöneliş⁶, bu bilim ve metotlardandır.

Bu çerçevede Kur'ân'ın anlaşılması ve tefsir edilmesi konusu, çok yönlü ve kompleks bir iştir. Anlama ve yorumlama ameliyesi, öncelikle kelime ve terkip düzeyinde (Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân) başlar⁷. Bu manada bir cümlenin bütün

6 Fethi Ahmet Polat, "Kur'ân'ı Anlama ve Yorumlamada Yeni Yönelişler", *Tefsir Tarihi ve Usulü* içinde, Ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013, ss. 234-258.

7 Râğîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, (*Müfredât Mukaddimesi*), neşr. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts., s. 6; Muhammed Abduh – Muhammed Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-Menâr – Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, (*Menâr Mukaddimesi*), Dâru'l-Menâr, Mısır 1954, I, 7 vd., 16 vd., 21-24; Sadık Kılıç, "En İdeal

kelime ve ifadelerinin leksik (sözlük) anlamlarının ve morfolojik (sarf) kalıplarının bilinmesi başlangıçtır. Kur'ân Elfâzı açısından terminolojik yapılanmaların (müşkiller, müphemler, âmmlar, hâsırlar vb.) açıklanması buna ilave edilir. Sentaktik (Nahiv–Me'ânî / Belâgat) yapılanma, cümle olarak çözümlemeyle gramatik anlam boyutuna geçilir. Peşi sıra retorizmin beyanî ve bedîî açımlarıyla anlam derinleştirilir. Kelimelerin açıklanmasından sonra ibâre, sonra cümle, ayet, pasaj ve nihayet metin düzeyine (siyak–sibak veya metin içi bütünlük ve bağlam) geçilerek tefsir eylemi devam ettirilir⁸. Lafız seviyesindeki çözümlemeden sonra ayetin muhteva cihetinden sınırları, destekleyici ve beyan edici ayet ve hadislerle genişletilir.

Ayrıca sebep-i nüzûl, nes(i)h ve benzeri haricî unsurların (metin dışı tarihsel ve toplumsal bağlam veya sosyo-kültürel vasat) ilgili olduğu ayetlerle ilişkisi kurulur. Bütün bunlar için, bütün müfessirlerin ittifak ettiği gibi, tefsir yapanın 'müfessirin nitelik ve şartlarıyla / müfessirin donanımları'yla⁹ mücehhez olması

Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", *İslâm'da Sembolik Dil* içinde, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 32-36, 45-47. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Hasan Yılmaz, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramlarının Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 2004/22, ss. 231-242; Şehmus Demir, Hasan Yılmaz, "Kur'ani Konu, Kavram ve Sure Tefsirine Metodik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler*, 2003/14, ss. 113-124.

- 8 Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut 1999, I, 12-17; Sâbir Hasan Muhammed Ebû Süleyman, *Mevridu'z-Zem'ân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru's-Selefiyye, Bombay 1984, s. 195 vd.; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 79-83, 96-105; Ahmed Sa'd Hatîb, *Mefââtihu't-Tefsîr*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2010, II, 853 vd.. Bu hususta daha geniş açıklama ve yorum için ayrıca bkz. İbrahim H. Karşlı, *Kur'ân'ı Anlamaya Giriş*, DİB. Yay., Ankara 2012; Kayhan, Veli, *Kur'ân'ı Tefsirde Usûl ve Gereklî İlimler*, KURAV. Yay., Bursa 2007; Aydın, Muhammed, *Genel Tefsir Kuralları*, Nun Yay., İstanbul 2009; İbrahim Görener, *Tefsir ve Tefsir Usûlü Üzerine Düşünceler*, Lâçin Yay., Kayseri 2004; İsmail Aydın, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Tibyan Yay., İzmir 2014; Süleyman Karacelil, *Tefsir Usûlünün Yapısı ve İşlevi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜS-BE., İstanbul 2010; Süleyman Karacelil, "Tefsir Usûlünün Yeterliliği", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, ss. 421-440; Mehmet Demirci, "Tefsir Usûlüne Duyulan İhtiyaç", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, ss. 401-419.
- 9 Müfessirin nitelikleriyle ilgili geniş bilgi ve değerlendirme için bkz. Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1972, II, 153-181; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 2010, s. 357 vd., 448 vd., 853-876; Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988, II, 58-60; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2012, I, 229-240; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 185-189; Koçyiğit, Hikmet, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*, Pınar Yay., İstanbul 2015.

gerekir. Şöyle ki tefsircinin leksik, etimolojik, filolojik, lengüistik, dilbilimsel, semantik, morfolojik, sentakstik, fonetik (üslûp, nazım, çokanlamlılık, yakınanlamlılık, eşanlamlılık, zıtanlamlılık, çokadlılık vb.) ve retorik (fesâhat ve belâgat) yönleriyle Kur'ân Dili Arapça'ya hâkimiyeti yanında kıraat; sünnet, sebep-i nüzûl, âsâr (sahabe, tâbiûn ve etba-ı tâbiûn kavline); önceki müfessirlerin birikimi ve ahbâr (kıssalar başta olmak üzere) Kur'ân'ı açıklayıcı rivayetler ilmîne; elfâz (müfredât) bahsi esas olmak üzere usûl ve metodolojiye; son tahlilde açıklamaya yardımcı vazifesi gören yan İslâm bilimlerine de vâkif olması gerekmektedir.

İşte Kur'ân tefsiri ve yorumu faaliyeti, yukarıda müfessirin bilgi birikim ve donanımı, ayrıca tefsirin temel parametreleri bağlamında sunulan çeşitli hususlar dâhil, bütün unsurlarıyla çok yönlü bir işlemdir. Bu işe biraz daha derinlere, köklere inmeyi temsil eden “te'vîl”i de kattığımızda mesele daha girift bir hâl almaktadır. Burada tefsir kavramı ya da tefsir terimi, önemli şu iki hususu kapsamaktadır: Birincisi, Arap Dili ve Belâgatının sınırları çerçevesinde kalmak (Sarf, Nahiv ve Belâgat) şartıyla metnin, yani Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması ve açıklanmasının; İkincisi ise, bu temel işlevi yerine getiren ilmî disiplin ve literatürün dinî terminolojideki adıdır¹⁰.

Anlambilim bir dilbilim dalı olarak değerlendirilir ve “dillere özgü anlamların tasvir edilmesi” biçiminde tanımlanır. Ancak anlambilim anlamın incelenmesi; kelimelerin anlamının incelenmesi; cümlelerin anlamının incelenmesi olarak üç farklı biçimde dilbilimci ve anlambilimciler tarafından ele alınmaktadır. Bir diğer tanımlamaya göre anlambilim; dilin anlam yönünü inceleyen bir dilbilim disiplinidir, yani anlamın bilimidir, anlamı çeşitli boyutlarıyla tahlil eden çağdaş bir bilimdir. Buna göre semantik bir dilde anlam çalışmasıdır. Anlam çalışmasının yanı sıra gramer çalışmasını da kapsamaktadır.

Semantik çağdaş dilbilimin bir dalı olup; dilbilimsel anlamı araştırmaktan ibarettir. Bir dil sistemi içerisindeki kelimelerin açıklanması ve yorumlanmasıdır. Böylece yapılan her tanımda ortak olan ‘anlam’ kavramı, günümüzdeki semantik çalışmaları temellendirmektedir. Semantik bir dil manzumesi içerisinde kullanılan kelimelerin, anlamlarını keşfetme ve ortaya koyma çabası olarak tanımlanmaktadır. Bu manada semantiğin delalet alanına bir dildeki anlamla ilgili her şey girmektedir. Semantik mana ile ilgilenen bir bilim olmasından dolayı, manası olan her şey semantiğin konusudur.

Bu bağlamda semantik; bir dilin anahtar kelimeleri üzerinde yapılan analitik bir çalışmadır. Kelimelerin tarihi seyir içinde kazandığı ya da kaybettiği manalar bakımından yapılan kavramsal bir tahlildir. Anlambilimi çalışmalarının

10 Ömer Kara, *Kur'ân Luğatçiliği ve Tefsîr'de Yakınanlamlılık ve Nüans – Râğib el-İsfahânî Örneği*, Ahenk Yay., Van 2007, s. 34, 299-300, 314-315.

başlangıcından beri araştırmacılar, genellikle kelimeleri tek tek ele alarak anlam yönünü incelemişlerdir. Daha sonra bu kelimelerden hareket ederek kavram çekirdeğine ulaşmaya, anlam değişikliklerini ve sebeplerini belirlemeye çalışmışlardır. Özellikle kelimelerle ilgilenen çağdaş dilbilimin iki büyük dalı bulunmaktadır: Bunlar da, kelimelerin kök anlamlarını inceleyerek tespit etmeye çalışan etimoloji ve kelimelerin manaya delalet yönlerini analiz eden semantik ilmidir.

II. Dilbilimsel Tefsir ve Semantik Üzerine

Tefsir ilmi Kur'ân'ın dilbilimsel açıdan çözümlemesini yapan bir disiplin olduğu için, çağdaş semantik bilimi ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Esasen özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında modern dönemin durumlarına göre gelişen bu bilimin konu edindiği dilbilime, anlambilime dair çeşitli meseleler İslâm düşünce ve medeniyetinde olduğu gibi *İslâm öncesi Yunan felsefesinde de ele alınmıştır. Semantik kelimesi etimolojik açıdan 'gösterge' 'göstermek, mana vermek ve kastetmek' gibi anlamlara gelen Yunanca kökenli bir kelime olup; 'şu ya da bu anlama gelmek, dilde bir manayı gösteren veya anlam aktarmak' manasına gelen bir kelimeden türemiştir.*

Bu çerçevede ana hatlarıyla semantik; bir dilin anlamlı en küçük ögesi olan kelimenin kök anlamından başlayarak, dildeki diğer kelimelerle oluşturduğu anlam ilişkisini eşzamanlı ve zaman içerisinde geçirdiği anlam olaylarını, mana değişmelerini artzamanlı semantik metotlarla inceleyen bir dilbilim dalıdır. Bu bakımdan Kur'ân İlimleri arasında bulunan 'Vücûh ve Nezâir, Garîbu'l-Kur'ân', Fıkıh Usûlünde 'Lafızların Manaya Delalet Keyfiyetleri'¹¹, Belâgat İlminin önemli bir dalı olan 'İlmü'l-Me'ânî' ve benzeri alt konu başlıkları ile semantik ilminin bazı örtüşen yanları bulunmaktadır. Ayrıca Belâgat İlminin önemli bir dalını oluşturan 'İlmü'l-Beyan' kısmında ele alınan 'meczaz, istiâre, kinâye' gibi edebî sanatların kullanımı sırasında meydana gelen anlam değişmeleri, mana vurguları tefsir ve anlambilim dallarında ortak çalışma konusu yapılmaktadır.

İşte bu sebeple erken dönem Kur'ân yorumundan itibaren modern dönemde de, Kur'ân'a filolojik yaklaşımların¹² daha yoğunluk kazandığını ifade etmek mümkündür. Diğer bir deyişle Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasında çeşitli yönelişlerle birlikte, filolojik yorum veya dilbilimsel tefsir çalışmalarının da önemli bir fonksiyonu bulunmaktadır, denilebilir. Çünkü tefsir tarihinde ilimler

11 Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 357-374.

12 J. J. G. Jansen, *Kur'ân'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yay., Ankara 1993.

ve yorumlar açısından Kur'ân'a birden çok yöneliş mevcuttur. Bunlar tefsirin ilk nüvelerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda tarihî süreçte, Kur'ân'a filolojik veya lügavî, dilbilimsel yönelişlerin yoğunluk kazandığı konulardan biri ve belki de en önemlisi, Kur'ân'ın dili ve lafzıyla¹³ ilgili Kur'ân İlimlerinden biri “Garîbu'l-Kur'ân”dır. Yani “Garîbu'l-Kur'ân Tefsiri”dir.

Tefsir Tarihinde Kur'ân üzerinde, “Garîbu'l-Kur'ân” tefsiri adıyla yapılan filolojik çalışmalar ve tefsir külliyyatından ayrı bir de “Mecâzu'l-Kur'ân”, “Me'âni'l-Kur'ân”, “Müşkilü'l-Kur'ân”, “I'râbu'l-Kur'ân” ve “Vücûh ve Nezâir” gibi çalışmalar yapılmış, ilk lügavî tefsirler ve Kur'ân Sözlükleri telif edilmiştir¹⁴. Arap Dili'nde Leksikoloji (Mu'cemiyyât) alanı, gerek leksikografik (sözlük sanatı) gerekse leksikolojik (sözlükçülük) açıdan son derece geniş bir konudur. Bu alan içinde sadece Kur'ân Müfredâtına, Kur'ân Kelime ve İfadelerine, Kur'ân Lafızlarına özel bir leksik tür mevcuttur: Kur'ân Sözlükleri. Bu da kendi içinde farklı çeşitlere sahiptir. Bütün bunlar, Kur'ân Müfredâtının anlamına odaklanmaktadır. İşte bunlardan “Garîbu'l-Kur'ân” geleneği, zamanla gelişerek sözlük dizimi, kapsam ve sunum açısından tam bir Kur'ân Sözlüğü'ne dönüşmüştür. Üstelik Kur'ân Sözlük tiplerinin (mecaz, mübhemât, vücûh, müşkil vb.) malzemelerini de bünyesine almıştır¹⁵.

Bu tür ilk tefsirlerin yazılmasındaki en temel amaç, Kur'ân'ın anlaşılması konusunda dille ilgili anlama sorunlarının giderilmesidir. Çünkü Kur'ân'ı anlama ve lafızlarını anlamlandırmada ana problem, genelde dil problemdir. Bundan sonra bilgi ve yöntem problemiyle ilgili meseleler gelmektedir¹⁶. Dolayısıyla İslâm tefsir geleneğindeki lügavî, filolojik birikim, dil kaynaklı anlama sorunlarının asgariye indirilmesi açısından günümüz tefsir çalışmaları ve yönelişlerine de katkı sağlayacak niteliktedir¹⁷. Bunlar doğrudan filolojik yorum ve yönelişlere girmese de, dolayısıyla girmektedir. Zira bu tür ilk tefsir örneklerinde, filolo-

13 Zerkeşî, II, 196-216, 254 vd., 300 vd.; Suyûtî, s. 285 vd., 433-448, 506 vd., 551 vd., 564 vd., 876 vd.; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 150-152, 265 vd., 321 vd., 341 vd., 375 vd.; Ömer Kara, “Kur'ân Lafızlarına Dair İlimler”, *Tefsir Tarihi ve Usulü* içinde, Ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013, ss. 156-183.

14 Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtü'r-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1990, s. 219 vd., 231 vd., 241 vd.; Mehmet Kaya, *I'râb Değerlendirmelerinin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü – Zemahşerî Örneği*, Bir Medya Yay., Çorum 2014, s. 193 vd., 199 vd., 206 vd., 214 vd., 433-438.

15 Kara, *Kur'ân Lügatçiliği ve Tefsîr'de Yakınanlamlılık*, s. 34.

16 Celal Kırca, “Kur'ân'ı Anlamada Dil Problemi”, *Kur'ân Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998/9, ss. 34-60.

17 Mustafa Karagöz, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s. 7-12, 17-26, 219 vd., 323-326.

jik veya dilbilimsel bir yön mutlaka bulunmakta olup; hiç bir filolog ve müfessir filolojik yaklaşımlar ve Arap diline dayalı lügavî açıklamalardan kendisini alamamaktadır¹⁸.

Burada filolojik yaklaşımdan kasıt, tefsirin tarihsel sürecinde konu olarak Kur'ân Dili Arapça'yı çeşitli boyutlarıyla ele almak, filolojik yönden Kur'ân'ı incelemek, dil ve anlam açısından tahliller yapmak, Kur'ân'ı filolojik, dilbilimsel veya lügavî açıdan tefsir ederek yorumlamaktır¹⁹. Arap dilinde ilk filolojik faaliyetler, Kur'ân-ı Kerim'in doğru okunması ve anlaşılması gayesine bağlı olarak doğmuştur. Dilcilerin veya filologların Kur'ân'la ilgili faaliyetlerinin, sadece noktalama ve harekeleme ile sınırlı kalmadığı görülür. Özellikle de hicrî II. asırdan itibaren dilciler, yoğun bir filolojik faaliyete girişmişler; her biri Kur'ân'ın ayrı bir yönüne ağırlık veren çeşitli eserler telif etmişlerdir²⁰. Bunlardan mesela “Me’âni’l-Kur’ân” terimi, Kur'ân'da manası anlaşılamayan kelime ve ifadeleri konu edinen ilim dalının adıdır. Bazı ilim dalları için de benzer terimler kullanılır. Klâsik dönem kaynaklarında geçen “Ashâbu’l-Me’ânî şöyle dediler” ya da “Ehlu’l-Me’ânî şöyle dediler” ifadesinden maksat ise, “Me’âni’l-Kur’ân” müellifleridir.

İslâm medeniyetinin gelişmesinde müslümanlara yön veren daima Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Onun yön verdiği hususlardan biri de, Arap diliyle ilgili dilbilimsel çalışmalardır. Bu sebeple Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik filolojik ya da lügavî faaliyetlerin, çok erken bir devirde yani Sahabe döneminde başladığını belirtmek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim, herkesin kâbiliyeti ölçüsünde yararlandığı bir kaynaktır. Zira her müfessir, mahir olduğu sahadaki bilgilerine göre Kur'ân'ı anlayıp yorumlamaya çalışmış, sonuçta değişik tefsir çeşitleri ortaya çıkmıştır. Böylece hicrî II. asırda dirayet tefsirinin ilk örneklerinden olan filolojik, dilbilimsel tefsir çeşidi gelişmeye başladı. İşte bu tefsir çeşidi, Arap diliyle ilgili ilk çalışmaların tefsir ilmine bir yansımasından ibaretti²¹.

Kur'ân'ın dilbilimsel tefsirini veya filolojik yorumunu yaparak Kur'ân'ı daha doğru anlamak, Kur'ân lafızlarının semantik alanlarını dil ve anlam açısından sahit bir biçimde ortaya koymaktır. Kur'ân tefsiri ve yorumu açısından meseleye

18 Kırca, *Kur'an'a Yönelişler*, s. 167-168, 172-174.

19 İsmail Aydın, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu – Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Tibyan Yay., İzmir 2012, s. IX-X, 1-5, 27-33, 79 vd., 151 vd., 331-334.

20 Ali Bulut, “Filolojik Tefsirle Rivâyet Tefsirinin Buluşma Noktası: Zeccâc'ın Meâni'l-Kur'ân'ı”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 313-315, 321 vd., 329.

21 Harun Ögmüş, “Tefsirde Şiirle İstihad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi”, *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 345, 353 vd., 357-358.

bakıldığında, yoğunluğu farklı olsa da bütün bu çalışma ve yaklaşımlar, filolojik yönelişlere dayalı lügavî tefsir, dilbilimsel yorum türünün ilk nüvelerini teşkil etmektedir. Kur'ân'ın anlaşılmasının öncelikli şartlarından birisi, Kur'ân Dili Arapça'nın²² bütün özellik ve incelikleriyle, fesahat ve belâgatıyla birlikte en üst seviyede bilinmesidir. Bu nitelik aynı zamanda müfessir olmanın da en temel olmazsa olmaz şartlarından biridir. Başka bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerim apaçık bir Arapça ile nazil olduğundan, başta Arapça'nın dil ve edebî hususiyetlerinin bilinmesi, onun anlaşılmasının olmazsa olmazıdır²³. Kur'ân yorumunda ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında, Kur'ân'ın öncelikli olarak dil çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması, dilbilimsel açıdan tahlil ve izah edilmesi de bunun tabii bir sonucudur.

III. Kur'ân Semantiğine Dair

Kur'ân kelime ve kavramları üzerinde yapılan semantik çalışmalar, esasen daha önce İslâm tefsir geleneğinde Kur'ân üzerinde yapılmış çalışmaları, bugün farklı bir bilimin ışığında yeniden ele almaktadır. Bazı konularda yeni bir bakış açısı ve farklı bir açılım getirmektedir. Mesela semantik, Kur'ân kelimelerinin tarihi süreç içerisinde ne tür anlam değişmelerine ve anlam olaylarına uğramış olduğunu incelemek için kullanılabilir. Dolayısıyla bugün semantik ilmi, son zamanlarda Kur'ân kelimelerine dair yapılan çalışmalarda Kur'ân'ı anlamak için kullanılmakta olup; Kur'ân ayetlerinin gramatik ve dilbilimsel tanımlamasına katkıda bulunmaktadır²⁴.

22 Ayetler için bkz. *Yusuf*, 12/2, 43; *Ra'd*, 13/37; *İbrahim*, 14/4; *Nahl*, 16/103; *Tâhâ*, 20/113; *Şu'arâ*, 26/195; *Zümer*, 39/28; *Fussilet*, 41/3, 44; *Şûrâ*, 42/7-8; *Zuhruf*, 43/3; *Ahkâf*, 46/12.

23 Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî – Mahmûd Hâmid Osman, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2010, I, 33-36; İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnün li'n-Neşr, Tunus 1997, I, 18-23; Zehebî, I, 229-230, 232, 235-236; Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'ân ve İtticâhâtu't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1990, s. 191-196; a.mlf., *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1988, s. 20-22, 39-40, 54-60; Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994, s. 196-213; Abdulkâdir Muhammed Sâlih, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn fî'l-'Asri'l-Hadîs*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2003, s. 20-21; Hâlid Abdurrahman el-Akk, s. 43-45, 137-139, 153-162, 186; Demirci, s. 251-254, 259-262, 287, 294; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân-ı Kerîm Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul 2015, s. 33-35; Hikmet Koçyiğit, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*, Pınar Yay., İstanbul 2015, s. 140-149, 186-188, 208, 269-273; Şahin Güven, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yay., İstanbul 2005, s. 39-53.

24 Karagöz, s. 219 vd., 227 vd., 247 vd., 262 vd.; Kaya, s. 178 vd., 187-192.

Kur'ân Semantiği, Kur'ân kelimelerinin Kur'ân bütünlüğü içinde kazandığı yeni veya yepyeni çeşitli anlam derecelerini ortaya koyma çabasıdır. Başka bir ifadeyle, Kur'ân'ın kelime ve kavram hazinesinin verdiği malzemeye, semantik metotla ya da kavramsal tahliller ile yaklaşmaktır. Sonuçta Kur'ân Semantiği sayesinde Kur'ân'ın indiği dönem, toplumun dili, dünya görüşü ve kültürü hakkında çeşitli bilgiler elde etmekteyiz.

'Kur'ân Semantiği' üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınan Japon filolog Toshihiko Izutsu, Kur'ân'ın kelimelerine uygulamaya çalıştığı *semantiği* şöyle tanımlamaktadır: Bu bağlamda 'semantik'; bir dildeki anahtar kelimelerin tarihsel süreçte kazandığı ya da kaybettiği çeşitli anlam dereceleri açısından yapılan analizden ibarettir. 'Kur'ân Semantiği' ise Kur'ân kelimelerinin zaman içerisinde uğradığı anlam değişikliklerini ve kazandığı yeni manaları etüt etmektir. Kur'ân dili ve düşüncesinin temel anahtar kavramları üzerinde anlam açısından yapılan bir tahlildir. Bu tanımlama çerçevesinde 'Kur'ân Semantiğinin'; Kur'ân kelimelerinin incelenmesi suretiyle Kur'ân'ın dünya görüşünü ortaya koyma olduğu açıktır.

Kavramların delalet ettiği anlamlar içinde olduğu kültür sisteminden, yakın kelimelerle olan ilişkiden etkilenerek 'esas ve izafî anlam' değişmelerine ya da *semantik gelişmelere* uğramaktadır. Çünkü kelimelerin ifade ettiği esas ve izafî anlamları yalnız başına kelimeler halinde değil de, daima bir sistem ya da sistemler içinde değer kazanır²⁵. Kelimenin her zaman taşıdığı esas anlam ilk ve temel anlam; içinde yer aldığı özel sistemden ve bu sistem içerisindeki diğer kelimelerle anlam ilişkisinden kazandığı yan anlam da, izafî anlam olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla yepyeni bir düşünce sistemi içinde kelimeler, esas anlamlarından daha kuvvetli ve semantik açıdan önemli izafî manalar kazanmaktadır.

Kur'ân kelimelerinin 'semantik analizini' yapmaya çalışırken bunları ait olduğu düşünce sistemi, anlam örgüsü içinde değerlendirmek ve esas manalarının yanında siyakta kazandığı yepyeni anlamlarını da dikkate almak lâzımdır. Kavramların bir düşünce sistemi içinde kazandığı 'yan anlamları', her zaman taşıdığı ve delâlet ettiği 'esas manaları' etrafında biçimlenmektedir²⁶. Fakat 'izafî manalar' 'esas manaları' dışlamaz, bu manalar üzerine inşa edilir ve daima kelimelerin 'temel anlamları' göz önünde bulundurulur.

Bir Kur'ân kelimesi ve kavramının anlam alanını tespit edebilmek ya da ortaya koyabilmek için, bu tarihsel dönemlerde taşıdığı anlamları çok iyi bilmek gerekir.

25 Necmettin Gökür, "Tefsir Usulünde 'Lafız-Mana' İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009, s. 338-343.

26 Güven, s. 68-77.

Ayrıca bu kavramların Kur'ân bütünlüğü içinde Mekke ve Medine döneminde uğradığı anlam değişimleri ya da anlam olayları göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü dil canlı bir organizma olup değişim ve gelişime açıktır. Bu anlamda bir dilin anlamlı en küçük ögesini oluşturan kelimeler de tarihsel süreçte çeşitli sebeplerin, sosyal olayların, kültür ve medeniyetlerin etkisiyle esas manalarından farklı manalar yüklenebilmektedir. Daha önce içinde bulunduğu kavramsal sistemde başka anlamda kullanıldığı hâlde İslâm Dininin teşekkülü, Kur'ân-ı Kerim ile bu yeni özel sistem çerçevesinde birçok kelime, Kur'ân-ı Kerim'de yepyeni birer mefhum olmuş ve çeşitli anlam alanlarında kullanılmıştır²⁷: 'Salât, Hac, Zekât, İman, İslâm, Salih Amel, Takva, Hidayet, Sıdk, Birr, İhsan, Adalet, Maruf, Hikmet, Küfür, Şirk, Nifak, Dalâlet, Münker, Fahşâ, Fısk, Fücür, İlim, Cehalet, Şükür, Zikir, Zulüm, Secde, Günah, Fitne, Hak, Cihad ve Sabır'.

Sonuç

Her tefsir yazarının ve yazıldığı asrın bir aynası olup, müfessirin bilgi seviyesini ve düşünce dünyasını gösterdiği o devirdeki tartışmaları, kültürel hareketleri yansıtır. Tefsir yönelişleri içinde yer alan dilbilimsel ve semantik yöneliş, Kur'ân cümlesi ve ilgili ayetin nüzul döneminde kastettiği anlamı tespit etmeye çalışmaktadır. Bir bakıma kök manayı bulma ve keşfetme ameliyesidir. Bu sebeple tefsir öncelikle dilbilimin çerçevesine konulabilecek yöntem ve bilgileri kullanır. Bir ayetin zahirî anlamına, ayette kullanılan kelimelerin anlamlarını bilmek ve ayetin cümle yapısını 'sarf – nahiv - belâgat' gibi klâsik dil bilimlerinin kuralları çerçevesinde doğru bir şekilde çözümlenmekle ulaşırsınız. Tefsir ilmi Kur'ân-ı Kerim'in kelimelerine, doğru ve sahih açıklamalar getirmeyi hedeflemektedir.

Modern dönemde dil, tarih ve metod konusunda geliştirilerek Kur'ân'a uygulanmaya çalışılan bazı bilimler, Kur'ân tefsiri ve yorumu alanında çalışanların dikkatini çekmiştir. Bu disiplinler de tefsirin kendi metodu çerçevesinde kullanılabileceği bilimler arasında görülmüş ve bugün Kur'ân'ın tefsir edilmesinde bunlardan yararlanılmaya çalışılmıştır.

İslâm medeniyetinin gelişmesinde müslümanlara yön veren daima Kur'ân-ı Kerim olmuştur. Onun yön verdiği hususlardan biri de, Arap diliyle ilgili dilbilimsel çalışmalardır. Bu sebeple Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik filolojik ya da lügavî faaliyetlerin, çok erken bir devirde yani Sahabe döneminde

27 Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, AÜİF. Yay., Ankara 1975, s. 15-20; Emîn el-Hûlî, *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, Kur'ân Kitaplığı, İstanbul 1995, s. 87-88; Halis Albayrak, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine – Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, Şule Yay., İstanbul 1996, s. 43-48; Ahmet Çelik, *Kur'ân Semantiği Üzerine*, EKEV. Yay., Erzurum 2002, s. 4-12, 167-168; Okuyan, s. 35-42.

başladığını belirtmek mümkündür. Kur’ân-ı Kerim, herkesin kâbiliyeti ölçüsünde yararlandığı bir kaynaktır. Zira her müfessir, mahir olduğu sahadaki bilgilerine göre Kur’ân’ı anlayıp yorumlamaya çalışmış, sonuçta değişik tefsir çeşitleri ortaya çıkmıştır. Böylece hicrî II. asırda dirayet tefsirinin ilk örneklerinden olan filolojik, dilbilimsel tefsir çeşidi gelişmeye başladı. İşte bu tefsir çeşidinin, Arap diliyle ilgili ilk çalışmaların tefsir ilmine bir yansımasından ibaret olduğunu ifade etmek mümkündür.

Tefsir disiplini, Kur’ân’ın cümle ve ayetlerini açıklarken bazı ilimlerden yararlanmaktadır. Bu ilimler, büyük oranda nakil kaynaklı ve dilbilim çerçevesinde toplanabilecek türden ilimlerdir. Bunlardan dil bilimleri, tefsirde dilbilimsel ve semantik yöneliş başta Kur’ân olmak üzere dinî kaynakları doğru anlama, dil kaynaklı anlama meselelerinin asgariye indirilmesi amacıyla yönelik geliştirilmiştir. Dilbilimsel veya lügavî tefsirde, Kur’ân lafızlarının anlam alanları öncelikle dil, dilbilimsel ve semantik yöneliş açısından tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur’ân’ın yanı sıra dinî metinleri anlamak için bu bilimlere ihtiyaç vardı. Çünkü en başta Kur’ân-ı Kerim ve dinî metinlerin dili Arapça idi; dolayısıyla Arapça’nın bütün inceliklerini bilmek gerekiyordu.

Tarihî süreçte, Kur’ân’a filolojik veya lügavî, dilbilimsel yönelişlerin yoğunluk kazandığı konulardan biri de, Kur’ân dili ve lafzıyla ilgili Kur’ân İlmi “Garîbu’l-Kur’ân”dır. Yani “Garîbu’l-Kur’ân Tefsiri”dir. Kur’ân’ın anlaşılması ve tefsir edilmesinde yardımcı olan, Kur’ân’la ilgili ilimler incelendiğinde bunların genelde Kur’ân’ın dil yapısı ve nüzul ortamıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Kur’ân İlimlerini lafız, anlam ve tarih içerikli ilimler olarak tasnif etmek mümkündür. Bunlardan lafız ve anlam içerikli ilimler Kur’ân’ın nazil olduğu dil, apaçık bir Arapça ile ilgili ilimlerdir.

Kur’ân tefsirinde önemli ve olmazsa olmaz tarih içerikli ilimler ise, Kur’ân’ın nüzul vasatı, indiği sosyo-kültürel ve tarihî ortamıyla alakalı ilimlerdir. Tefsir Tarihinde Kur’ân üzerinde, “Garîbu’l-Kur’ân” tefsiri adıyla yapılan filolojik çalışmalar ve tefsir külliyatından ayrı bir de “Mecâzu’l-Kur’ân”, “Me’âni’l-Kur’ân”, “Müşkilü’l-Kur’ân”, “İ’râbu’l-Kur’ân” ve “Vücûh ve Nezâir” gibi çalışmalar yapılmış, ilk lügavî tefsirler telif edilmiştir. Bunlar doğrudan lügavî, filolojik yorum ve yönelişlere girmese de dolayısıyla girmektedir.

Sonuç olarak, Kur’ân’ın dilbilimsel tefsirini veya filolojik yorumunu yaparak Kur’ân’ı daha doğru anlamak, Kur’ân lafızlarının semantik alanlarını dil ve anlam açısından sahit bir biçimde ortaya koymaktır. Kur’ân tefsiri ve yorumu açısından meseleye bakıldığında, yoğunluğu farklı olsa da bütün bu çalışma ve yaklaşımların, filolojik yönelişlere dayalı lügavî tefsir, dilbilimsel yorum türünün ilk nüvelerini teşkil ettiğini belirtmek mümkündür. Kur’ân’ın anlaşılmasının

öncelikli şartlarından birisi, Kur'ân Dili Arapça'nın bütün özellik ve incelikleriyle, fesahat ve belâgatıyla birlikte en üst seviyede bilinmesidir. Bu nitelik aynı zamanda müfessir olmanın da en temel olmazsa olmaz şartlarından biridir. Başka bir ifadeyle Kur'ân-ı Kerim apaçık bir Arapça ile nazil olduğundan, başta Arapça'nın dil ve edebî hususiyetlerinin bilinmesi, onun anlaşılmasının olmazsa olmazıdır. Kur'ân yorumunda ilk dönemlerden başlayarak günümüze kadar yapılan tefsir çalışmalarında, Kur'ân'ın öncelikli olarak dil çerçevesinde anlaşılmaya çalışılması, dilbilimsel açıdan tahlil ve izah edilmesi de bunun tabii bir sonucudur.

Neticede Tefsir ilmi, Kur'ân'ın dilbilimsel açıdan çözümlemesini yapan bir disiplin olduğu için çağdaş semantik bilimi ile örtüşen yanları bulunmaktadır. Esasen özellikle 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında çağdaş dönemin durumlarına göre gelişen bu disiplinin kendine konu edindiği dilbilime, anlam bilime dair çeşitli meseleler İslâm düşünce ve medeniyetinde olduğu gibi *İslâm öncesi Yunan felsefesinde de ele alınmıştır*. Çağdaş dilbilimci ve anlambilimciler, semantik bilimini '*Felsefî Semantik, Dilbilimsel Semantik ve Genel Semantik*' olarak üç kısımda müatalaa ederler. Bu tasnife '*Kur'ân Semantiği*'ni de ilave etmek mümkündür. Zira bu alanda pek çok çalışma yapılmaktadır.

Son tahlilde 'semantik'; bir dildeki anahtar kelimelerin tarihsel süreçte kazandığı ya da kaybettiği çeşitli anlam dereceleri açısından yapılan analizinden ibarettir. '*Kur'ân Semantiği*' ise, Kur'ân kelime ve kavramlarının zaman içerisinde uğradığı anlam değişikliklerini ya da kazandığı yeni manaları etüt etmektir. Kur'ân dili ve düşüncesinin temel anahtar kavramları üzerinde anlam açısından yapılan bir tahlildir. Bu tanımlama çerçevesinde '*Kur'ân Semantiğinin*'; Kur'ân kelime ve ifadelerinin incelenmesi suretiyle, Kur'ân'ın dünya görüşünü ortaya koyma olduğu açıktır.

Kaynakça

- Abdulkâdir Muhammed Sâlih, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn fi'l-'Asri'l-Hadis*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2003.
- Ahmed Sa'd Hatîb, *Mefâtihu't-Tefsîr*, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad 2010.
- Aksan, Doğan, *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*, AÜDTCF. Yay., Ankara 1971.
- Albayrak, Halis, *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine – Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*, Şule Yay., İstanbul 1996.
- Aydın, İsmail, *Kur'ân'ın Filolojik Yorumu – Tarihsel Gelişim ve Sorunlar*, Tibyan Yay., İzmir 2012.
- _____, *Kur'ân İlimleri ve Tefsir Usûlü*, Tibyan Yay., İzmir 2014.
- Aydın, Muhammed, *Genel Tefsir Kuralları*, Nun Yay., İstanbul 2009.
- Bulut, Ali, "Filolojik Tefsirle Rivâyet Tefsirinin Buluşma Noktası: Zeccâc'ın Meâni'l-Kur'ân'ı",

- Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 313-331).
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay., Ankara 1996.
- Çelik, Ahmet, *Kur'an Semantiği Üzerine*, EKEV. Yay., Erzurum 2002.
- Demir, Şehmus – Yılmaz, Hasan, "Kur'ani Konu, Kavram ve Sure Tefsirine Metodik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler*, 2003/14 (ss. 113-124).
- Demirci, Mehmet, "Tefsir Usûlüne Duyulan İhtiyaç", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 401-419).
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, İFAV. Yay., İstanbul 2015.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelûsî, *el-Bahru'l-Muhît*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1999.
- Emîn el-Hülî, *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev. Mevlüt Güngör, Kur'an Kitaplığı, İstanbul 1995.
- Gezgin, Ali Galip, *Tefsirde Semantik Metod*, Ötüken Neşr., İstanbul 2002.
- Gökçür, Necmettin, "Tefsir Usulünde 'Lafız-Mana' İlişkisinin Tespiti ve Bağlam Bilgisinin Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 333-344).
- Görener, İbrahim, *Tefsir ve Tefsir Usûlü Üzerine Düşünceler*, Lâçin Yay., Kayseri 2004.
- Güven, Şahin, *Kur'an'ın Anlaşılması ve Yorumlanmasında Çokanlamlılık Sorunu*, Denge Yay., İstanbul 2005.
- Hâlid Abdurrahman el-Akk, *Usûlu't-Tefsîr ve Kavâiduh*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 2007.
- Izutsu, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, AÜİF. Yay., Ankara 1975.
- _____, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Dâru Suhnûn li'n-Neşr., Tunus 1997.
- Jansen, J. J. G., *Kur'an'a Bilimsel Filolojik Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahman Açar, Fecr Yay., Ankara 1993.
- Kara, Ömer, *Kur'an Lugatçiliği ve Tefsîr'de Yakınanlamlılık ve Nüans – Râğîb el-İsfahânî Örneği*, Ahenk Yay., Van 2007.
- _____, "Kur'an Lafızlarına Dair İlimler", *Tefsir Tarihi ve Usulü* içinde, ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013 (ss. 156-183).
- Karacelil, Süleyman, *Tefsir Usûlüniün Yapısı ve İşlevi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), MÜSBE., İstanbul 2010.
- _____, "Tefsir Usûlüniün Yeterliliği", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökçür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 421-440).
- Karagöz, Mustafa, *Dilbilimsel Tefsir ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.

- Karlı, İbrahim H., *Kur'an'ı Anlamaya Giriş*, DİB. Yay., Ankara 2012.
- Kaya, Mehmet, *İ'râb Değerlendirmelerinin Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü – Zemahşerî Örneği*, Bir Medya Yay., Çorum 2014.
- Kayhan, Veli, *Kur'an'ı Tefsirde Usûl ve Gereklî İlimler*, KURAV. Yay., Bursa 2007.
- Kılıç, Sadık, "En İdeal Tefsir En Gerçekçi Tefsirdir", *İslâm'da Sembolik Dil* içinde, İnsan Yay., İstanbul 1995 (ss. 27-48).
- Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşr., İstanbul 1993.
- _____, "Kur'an'ı Anlamada Dil Problemi", *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, 1998/9 (ss. 34-60).
- Koçyiğit, Hikmet, *Müfessirin Nitelikleri Üzerine*, Pınar Yay., İstanbul 2015.
- Kur'an ve Hadis İlimleri*, Ed. Mehmet Paçacı - İsmail Hakkı Ünal, Ankuzem Yay., Ankara 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an*, neşr. Muhammed İbrahim el-Hifnâvî – Mahmûd Hâmid Osman, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2010.
- Mennâ' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1994.
- Muhammed Abduh – Muhammed Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-Menâr – Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm, (Menâr Mukaddimesi)*, Dâru'l-Menâr, Mısır 1954.
- Muhammed b. Lutfî es-Sabbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'an ve İtticâhâtü't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1990.
- _____, *Buhûs fî Usûli't-Tefsîr*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1988.
- Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an-ı Kerîm Sözlüğü*, Düşün Yay., İstanbul 2015.
- Öğmüş, Harun, "Tefsirde Şiirle İstişhad Açısından Hicrî 2. Asrın Önemi", *Tarihten Günümüze Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü* içinde, Ed. Bilal Gökür ve Diğerleri, İlim Yayma Vakfı Kur'an ve Tefsir Akademisi Araştırmaları, İstanbul 2009 (ss. 345-361).
- Palmer, F. R., *Semantik – Yeni Bir Anlambilim Projesi*, çev. Ramazan Ertürk, Kitabiyât, Ankara 2001.
- Polat, Fethi Ahmet, "Kur'an'ı Anlama ve Yorumlamada Yeni Yönelişler", *Tefsir Tarihi ve Usûlü* içinde, Ed. Bahattin Dartma, AÜAÖF. Yay., Eskişehir 2013 (ss. 234-258).
- Râğîb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an, (Müfredât Mukaddimesi)*, neşr. Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts..
- Sâbir Hasan Muhammed Ebû Süleyman, *Mevridu'z-Zem'an fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru's-Selefiyye, Bombay 1984.
- Soysaldı, H. Mehmet, "Kur'an'ı Doğru Anlamada Semantik Metodun Önemi", *Kur'an ve Dil – Dilbilim ve Hermenötik Sempozyumu*, YYÜİF., Van 2001.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, neşr. Fevvâz Ahmed Zümerlî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut 2010.
- Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav Yay., Bursa 2007.
- _____, "Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 2004/22 (ss. 231-242).

Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirân*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2012.

Zemaşherî, Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Viücâhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts..

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut 1972.

Zurkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.